

Emlékezés Szabó Imrére (1912-1991), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjára.

Remembering Imre Szabó (1912-1991), Full Member of the Hungarian Academy of Sciences

Szabó Imre életútja

Szabó Imre 1912. november 25-én született Beregszászon (Bereg vármegye). Prágában, a Károly Egyetemen végezte jogi tanulmányait, ahol 1937-ben szerzett jogi diplomát. Jogász pályáját Munkácson kezdte, először ügyvédjelöltként, majd közjegyzői irodában dolgozott.

1930 és 1938 között haladó értelmiségi mozgalmakban tevékenykedett. Számos tanulmánya jelent meg különböző folyóiratokban, például a kolozsvári *Korunk* hasábjain, a liberális *Századunk* folyóiratban, valamint a konzervatív *Társadalomtudomány* című lapban egyaránt.

A második világháború alatt szovjetbarátság vádjával internálták, majd 1942-ben egy különleges büntetőszázaddal a keleti frontra vezényelték. A háború után Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispáni titkáraként működött, majd az Igazságügyi Minisztériumban dolgozott, ahol jelentős szerepet játszott az új jogrendszer kialakításában. Beér Jánossal ő jegyezte az 1949-es Magyar Népköztársaság Alkotmányának első kommentárját, amelynek szövegezésében is közreműködött. Irányítása mellett zajlottak az ötvenes évek elejének jelentős kodifikációs munkálatai a polgári jog, a polgári eljárásjog, a családjog, a munkajog terén. A minisztériumi feladatokat követően 1955-től haláláig kizárólag jogtudósként és intézmény-vezetőként tevékenykedett, jogelméleti kérdésekkel foglalkozott, a gyakorlattól tudatosan távolodott el.

1949-től a Pázmány Péter Tudományegyetem - 1950-től Eötvös Loránd Tudományegyetem - jogi karának professzora, 1949 és 1955 között az Állam- és Jogelméleti Tanszék vezetője. 1955-től az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének intézetigazgatója 1981-ig. 1956-ban a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta. 1955 és 1960 között az MTA II. Osztályának titkára, 1960-1970 között az MTA főtitkárhelyettese, 1970-től 1976-ig a testület alelnöke volt. Számos szakmai elismerésben részesült. Az Akadémiai Aranyérmét 1970-ban kapta meg. 1975-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1977-ben a párizsi Panthéon-Assas Egyetem avatta díszdoktorává. Szabó munkásságát nemzetközi szinten is elismerték, amit a Szovjet Tudományos Akadémia mellett a Nemzetközi Összehasonlító Jogi Akadémia taggá és később elnökké választása is mutat. 1991-ben, életének 79. évében hunyt el Budapesten.

Szabó Imre munkái

A második világháborút követően a kor viszonyai között Szabó Imre érdeklődése az emberi jogok iránt már 1948-ban *Az emberi jogok mai értelme* című kötetében tükröződött, amely számos további szerzői és szerkesztői törekvésének lett alapja. 1965-ben szerkesztette Kovács Istvánnal és Halász Józseffel *Az állampolgárok alapjogai és kötelességei* című művet, *Kulturális jogok* című kötete 1973-ban jelent meg. Kovács Istvánnal közös szerkesztésben látott napvilágot először magyarul, 1976-ban, a nemzetközi emberi jogi egyezmények szövegének és egyes alkotmányoknak gyűjteménye *Emberi jogok dokumentumokban* címmel.. Szabó Imre az emberi jogokat nem tekinti univerzálisnak, azaz tértől és időtől függetlennek, azokat a társadalmi, gazdasági, történelmi keretek között tartja vizsgálhatónak. Álláspontja szerint az emberi jogok nem csupán elvont erkölcsi vagy filozófiai elvek, hanem a jogrendszer szerves részét képezik. A szocialista jogban sok esetben kollektív emberi jogoknak nemcsak eszmei jelentőségük van, hanem konkrét jogi normákban és intézményekben jelennek meg, és együtt járnak a közösséggel, illetve az állammal szembeni kötelezettségekkel. Szabó Imre alapvetően emberközpontú megközelítését tükrözi *Ember és jog* című, 1987-ben megjelent tanulmánykötete.

Szabó Imre jogfilozófiai munkássága is meghatározó volt a magyar szocialista jogtudomány fejlődésében. Kezdetben a marxista jogelmélet alapjainak lefektetésével foglalkozott. 1948-as írásában *A marxista jogszemlélet előkérdéseihez* címmel a nyugati jogfilozófia kritikáját fogalmazta meg, hangsúlyozva a jog osztályjellegét és gazdasági meghatározottságát. Az 1955-ben megjelent *A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon* című műve kijelölte a két világháború közötti polgári jogbölcseleti hagyomány kritikájának irányait. A kötet második, javított kiadása 1980-ban jelent meg.

Az 1960-as években a szocialista jogelmélet és a marxista jogelmélet szintézisére törekedett, amelyben a jog társadalmi beágyazottságát hangsúlyozta. Kiemelkedő művei közé tartozik a *Szocialista jogelmélet – népi demokratikus jog* és *A jogelmélet alapjai*. Ezekben a munkákban az osztályharc és a szocialista törvényesség jelentőségét emelte ki, miközben kritikával illette a Visinszkij-féle szocialista normativizmust. Szabó érvrendszere a jog filozófiai, szociológiai és normatív megközelítését kívánta ötvözni.

Szerkesztői tevékenységének egyik kiemelkedő eredménye az 1963-ban megjelent *Kritikai tanulmányok a modern polgári jogelmületről* című kötet, amely egyszerre mutatta be a polgári jogi irányzatok kritikáját és a nyugati jogi gondolkodás legfrissebb eredményeit. Az intézetben folyó munka jelentősen hozzájárult a nyugati jogtudomány eredményeinek megismeréséhez és a magyar jogtudomány nemzetközi kapcsolatainak kiépítéséhez.

Szabó a jogot olyan magatartási szabályok összességéként határozta meg, amely az uralkodó osztály akaratát fejezi ki, és ennek érvényre juttatását az államhatalom kényszerítő ereje biztosítja. A jog fogalmának két lényegi eleme így a jog gazdasági, társadalmi, történelmi meghatározottsága és akarati jellege. Jogelmélete szerint a társadalmi, gazdasági, politikai problémák az állami jog eszközével kezelhetőek. 1967-ben, a *Szocialista jogelmélet – népi demokratikus jog* című munkájában felvetette, hogy a túlzott normativizmus azonban veszélyes, mert nem veszi figyelembe, hogy a jogi normák a társadalmi viszonyokba ágyazottak. Bár Szabó maga kutatásai során nem fordul a jogszociológia irányába, gondolkozása ezt a hagyományt támogatja munkásságának kései időszakában. Az 1978-ban megjelent *A jog és elmélete* című kötetében írja: „A marxista-leninista jogelméletnek az alapkérdés felvetését illetően tulajdonképpen vissza kell térnie az igazi, a réginek nevezhető jogi szociológiához, azaz a jog lényegét annak társadalmiságában kereső és azt abban meg is találó tudományként kell léteznie. Hogy ezt a tudományt azután jogi szociológiának vagy jogelméletnek nevezzük, az szinte már mellékes”. Az általa kidolgozott elvek máig a magyar jogbölcseleti hagyomány részét képezik.

Szabó főszerkesztői tevékenysége mellett jelent meg az 1949-ben alapított *Állam- és Jogtudomány* folyóirat, illetve 1980-ban intézetigazgatói munkásságának záróköveként a kétkötetes *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia* című lexikális munka, amely tükrözi a jogrendszer sajátosságainak átfogó és szisztematikus feldolgozására irányuló igényét.

Szabó Imre tudományszervezési és intézetigazgatói tevékenysége

Szabó Imre tudományszervezői munkája a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének élén teljesedett ki. Az intézetet 1955-től 1981-ig vezette, amely idő alatt az intézmény a jogtudomány hazai központjává vált. Szabó igyekezett a politikai elvárások és a tudományos munka közötti egyensúly megteremtésére. Olyan környezetet alakított ki, amely lehetőséget adott különböző gondolkodási irányzatok művelésére, miközben intézményileg megfelelt a korszak politikai elvárásainak.

Szabó igazgatóként fontos szerepet játszott a nemzetközi kapcsolatok építésében, a tudományos kutatás előmozdításában és a magyar jogtudomány nemzetközi elismertetésében. Arra törekedett, hogy az intézet kutatói állományát tekintélyes tudósokkal és professzorokkal, és legfőképp tehetséges fiatal kollégákkal erősítse.

A magyar állam- és jogtudomány eredményeinek megismertetése a nemzetközi kutatási térben az intézet egyik kiemelt feladata volt irányítása alatt. A jogösszehasonlítást tartotta az egyik legígéretesebb új területnek, amelyre külön osztályt is létrehozott Péteri Zoltán vezetésével. Szabó Imrének köszönhető, hogy 1978-ban sor kerülhetett a Nemzetközi Összehasonlító Jogi Akadémia

(International Academy of Comparative Law) négyévente aktuális kongresszusának budapesti megrendezésére, és Szabó e világszervezet elnökeként is tevékenykedett 1978 és 1982 között.

A magyar jogtudomány képviselői Szabó vezetésével intenzív kapcsolatokat alakítottak ki nem csak a Szovjetunióval és a keleti blokk országaival, hanem egyes nyugati tudományos műhelyekkel is.

Ez a felfogás és irányítási modell jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy olyan kutatók például, mint Eörsi Gyula és Peschka Vilmos vezették az akadémiai intézet polgári jogi és jogelméleti osztályát, és számos kutató jelentős nemzetközi ismertségre tett szert, illetve a magyar jogtudomány kiemelkedő alakjaivá vált.

Szabó Imre intézetigazgatói tevékenysége jelentős mértékben hozzájárult a magyar jogtudomány nemzetközi presztízsének növeléséhez, és olyan intézményi kultúrát teremtett, amely elősegítette a tudományos kiválóságot és a magas színvonalú kutatást.

Szabó Imre főbb művei

Az emberi jogok mai értelme. Hungária, Budapest, 1948.; *Népi demokráciánk jogi feladatai.* Hírlap-, Szaklap- és Könyvkiadó, Budapest, 1949.; *A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, 1980.; *A jogszabályok értelmezése.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960.; *A szocialista jog.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963.; *Társadalom és jog.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.; *Szocialista jogelmélet, népi demokratikus jog.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967.; *Az emberi jogok.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.; *A jogelmélet alapjai.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.; *Pikler Gyula.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.; *A kulturális jogok.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973.; *A jogösszehasonlítás szocialista elmélete.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.; *Előadások Marxról és a jogról.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1976.; *Jogelmélet.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.; *A jog és elmélete.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.; *Bevezetés a jogtudományba.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984.; *Ember és jog.* Jogelméleti tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. ; HalászJózsef—KovácsIstván—Szabó Imre (szerk.): *Az állampolgárok alapjogai és kötelességei.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 1965.; *A kulturális jogok.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1973. és *Az emberi jogok dokumentumokban.* (Összeállította: Kovács István—Szabó Imre). Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1976.

Felhasznált irodalom

H. J. [Halász József]: Szabó Imre. *Jogtudományi Közlöny*, XLVI. évf. (1991) 3-4. sz 88-89. o.; Peschka Vilmos: Szabó Imre 1912-1991. *Magyar Tudomány*,

XCVIII. évf. (1991) 12. sz. 1521-1522. o.; Szilágyi Péter: Szabó Imre szocialista normativizmusa. Ideológiakritikai adalékok. *Világosság*, XLV. évf. (2004) 4. sz. 23-33. o. Szabó Miklós: Defensor dogmatis. Szabó Imre jogontologizáló kísérlete. *Világosság*, XLV. évf. (2004) 4. sz. 35-48. o.; Fleck Zoltán: Szocialista jogelmélet és szociológia. *Világosság*, XLV. évf. (2004) 4. sz. 65-71. o.; Varga Csaba: A szocializmus marxizmusának jogelmélete. *Világosság*, XLV. évf. (2004) 4. sz. 90-94. o. és Szabadfalvi József: *A magyar jogbölcseleti gondolkodás története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2024. 338354., 356-366. o.

Gárdos-Orosz Fruzsina, PhD
intézeti igazgató
kutatóprofesszor (TK JTI)

Alkotmányjogi és Közigazgatási Jogi Osztály
email: orosz.fruzsina@tk.hun-ren.hu